

УДК 314.1;17.023.32(477.53)''17''

Юрій Волошин

НАСЕЛЕНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ І СТРУКТУРА РОДИН МЕШКАНЦІВ ПОЛТАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст. (за матеріалами сповідних розписів)

Одна з важливих, однак малодосліджених проблем у рамках соціальної історії Гетьманщини – народонаселення, зокрема питання, пов'язані з історією сім'ї та домогосподарства. Ця проблематика від 60-х рр. ХХ ст. займає поважне місце в західній історіографії, натомість в Україні донедавна була представлена лише поодинокими розвідками¹. Певне поживавлення розпочалося в останні два десятиліття, що пов'язано з розширенням поля досліджень та зміною методологічної парадигми в українській історіографії². Однак результат усе ж непропорційно малий порівняно з важливістю цієї проблематики для розуміння багатьох процесів Гетьманщини.

У своїй розвідці проаналізую одне з таких питань – населеність домогосподарств та структуру родин представників основних мікрогруп полтавського соціуму другої половини XVIII ст. З цією метою необхідно з'ясувати: середню залюдненість дворів, частку домових спільнот, в яких проживали підсусідки й слуги, типологічні особливості структури родин. Під терміном «родина», слідом за польським дослідником Цезарієм Кукльо, вважатиму групу взаємозалежних

---

¹ Чи не єдиною працею, що присвячена цій проблемі є робота: *Перковский А.* О людности украинского двора и величине семьи во второй половине XVIII в. (по материалам Румянцевской описи и церковной статистики) // Проблемы исторической демографии СРСР. Сборник статей. – Таллин, 1977. – С. 104–111.

² Див.: *Волошин Ю.* Населення домогосподарств «государевых описных малороссийских раскольничьих слобод» (за матеріалами «Генерального опису Лівобережної України 1767–1769 рр.») // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 2. – К.: Інститут історії України, 2003. – С. 117 – 134; *Його ж.* Структура семьи в «государевых описных малороссийских раскольничьих слободах» (на примере слободы Деменка Топальской сотни Стародубского полка) // «Сословия, институты и государственная власть в России. Средние века и раннее Новое время». – М., 2010. – С. 932–948; *Його ж.* Структура сім'ї й домогосподарства козаків міста Полтави в другій половині XVIII ст. (За матеріалами Румянцевського опису) // *Козацька скарбниця. Гетьманські читання: зб. наук. статей.* – Вип. 7. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2011. – С. 142–157; *Сакало О.* Типологія і структура домогосподарств сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. на прикладі Лубенського полку / Дис... канд. іст. наук.: 07.00.01. – Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. 2011. – 260 с.

осіб, зосереджених в одному домогосподарстві, серед яких малі (нуклеарні) родини – батьки й ще несамостійні діти, кривні родичі та слуги³.

За основне джерело слугуватимуть сповідні розписи за 1775 р. п'ятьох із шести існуючих на той час полтавських парафій: Миколаївської, Воскресенської, Преображенської, Стрітенської та Різдвобогородицької. На жаль розпис шостої Успенської парафії зберігся в сильно пошкодженому стані й не надається для дослідження⁴. Сповідний облік населення був запроваджений на території Гетьманщини з 1720-х рр. у рамках процесу конфесіоналізації⁵, що розгорнувся тоді в Руській православній церкві. Більш-менш регулярно розписи почали вести в 30–40-і рр. XVIII ст. Тоді ж вони набули й уніфікованої форми. Часом складання сповідних розписів для священників церковна влада визначила Великий піст⁶. За своєю структурою вони подібні до католицьких парафіяльних списків вірних, т.зв. «status animarum»⁷.

Парафіяни вищеназваних храмів були переписані згідно з соціальною приналежністю. Однак чітко визначеними виглядають лише дві категорії – духовенство та військові (козаки). Некозацьке населення міста було представлене кількома соціальними групами. Причому в книгах різних церков набір цих груп часто не збігався. Так, згідно з записами, у чотирьох парафіях – Воскресенській, Миколаївській, Різдвобогородицькій та Стрітенській – мешкали цехові ремісники: «цеховые и их домашние». У трьох – Преображенській, Різдвобогородицькій та Стрітенській – до реєстрів внесені посполиті. У книзі Воскресенської церкви записані міщани, а Миколаївської – посадські. У Воскресенській та Миколаївській парафіях виокремлено підсусідків, а у Воскресенській, Миколаївській, Преображенській та Стрітенській – бездвірних. Крім того в Миколаївській церкві переписані ще й мешканці шпиталю.

Як бачимо, церковні книги подають доволі строкату соціальну структуру. Певні питання може викликати застосування священнослужителями Миколаївської церкви терміну «посадський». Згідно з визначенням в Енциклопедії історії України, «посадські люди – соціальна категорія населення російських міст, а також промислових слобод, передмість – подолів/посадів (торгово-ремісничих

³ Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. – Warszawa, 2009. – S. 354.

⁴ Ці розписи зберігаються у фонді Переяславсько-Бориспільської єпархії: Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУК). – Ф. 990, оп. 2, спр. 34, арк. 7–119.

⁵ Згідно з І. Скочилясом, під конфесіоналізацією в Київській митрополії слід розуміти «кодифікацію досвіду віри, творення «своїх» богословських навчальних закладів і видавничих осередків, дисциплінування релігійних практик, посилення православного й унійного ексклюзивізму та увіраження специфічно конфесійної самосвідомості». Див.: *Скочиляс Ігор*. Галицька (Львівська) єпархія XII –XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів: Вид-во УКУ, 2010. – С. 30.

⁶ Детальніше про впровадження на території Гетьманщини сповідного обліку населення та особливості його ведення див.: *Дмитренко В.А.* Матеріали церковного обліку населення Київської та Переяславсько-Бориспільської єпархій як джерело з соціальної історії Гетьманщини XVIII ст. // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.06. – Київ, 2011. – С. 50–60, 73–78.

⁷ Kuklo C. Demografia... – S. 69.

дільниць, які перебували за межею міських укріплень) у 15–18 ст.»⁸. Однак, жодне з відомих на сьогодні джерел не фіксує існування такого посаду в Полтаві XVIII ст. Навіть якщо припустити, що це слово вжито як синонім слову «поділ», то його мешканці, як відомо, були парафіянами не Миколаївської, а Різдобогородицької церкви, розташованої в тій частині Полтави. Однак уважне прочитання зразка формуляра сповідних розписів, запроваджене сенатським указом від 16 квітня 1737 р., дозволяє стверджувати, що, вживаючи термін «посадські», ієреї Миколаївської церкви, Іоан Симонтовський та Григорій Ковальов, підписи яких стоять під розписом⁹, просто діяли в рамках закону. Саме цим терміном, згідно з указом, позначалися купці, ремісники й інші мешканці міст. Щоправда, документ передбачав ще й внутрішній поділ цієї категорії на посадських та цехових¹⁰.

Однак не всі священники так ретельно дотримувалися інструкції. Наприклад, ієреї, які створювали розпис Воскресенської церкви, назвали частину своїх парафіян «міщанами», терміном, який більше не зустрічається в жодній з парафій. Впадає в око також і те, що в жодному випадку не виокремлено купців. Імовірно, це пояснюється як розмитістю й неструктурованістю тодішнього міського соціуму, так і відносно незначною, на відміну від ремісників, чисельністю цієї групи. Через це, очевидно, священники й записували їх до посполитих, міщан і посадських. З огляду на таку строкатість, в остаточних своїх підрахунках називатиму представників усіх вищеназваних груп збірним терміном «міщани», маючи на увазі мешканців міст, як це визначається Енциклопедією історії України¹¹.

Реєстр укладався за домогосподарствами, в яких жили прихожани – дворами, бездвірними хатами, підварками тощо. Згідно з Борисом Грінченком, слово «двір» має два значення – «место подле дома обнесенное забором» і «дом, усадьба»¹². Дослідник Румянцевського опису Г.А. Максимович стверджує, що: «Двор в понятии того времени должен был иметь следующие признаки:

- первый признак – это единство и наличность дворовой территории, хата без дворового места называлась «бездворная изба»;
- второй признак двора – родственная связь живущих в нем семей;
- третий признак двора – отбывание службы со двора, несение службы и других повинностей»¹³.

Згідно з моїми дослідженнями, площа полтавських дворів не була сталою й коливалася в межах від 1,5 до 6,5 сотки. Представники заможних верств прак-

⁸ Енциклопедія історії України: Т. 8. Па-Прик / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Вид-во «Наукова думка», 2011. – С. 434.

⁹ ЦДАУК. – Ф. 990, оп. 2, спр. 34, арк. 51зв.

¹⁰ Полное собрание законов Российской империи. – Т. 10. – СПб., 1830. – С. 122.

¹¹ Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Вид-во «Наукова думка», 2009. – С. 770.

¹² Грінченко Борис. Словар української мови. – Т. I.: А-Ж. – К., 1907. – С. 362.

¹³ Максимович Г.А. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией. – Нежин, 1913. – С. 317.

тикували об'єднання кількох дворових місць в одне, що спричиняло виникнення доволі великих за розмірами господарських одиниць – до 32,5 сотки¹⁴.

«Бездвірні хати», згідно з твердженням Арнольда Перковського, відрізнялися від дворів тим, що не мали польового наділу, а лише город біля хати¹⁵, а підварки були відповідниками таких господарських одиниць, як фільварок, ферма чи миза¹⁶.

У сповідних розписах повідомляються імена та прізвища всіх членів родини, їхній вік і рівень кривної спорідненості, а також імена та прізвища інших осіб, які мешкали разом з родиною. Відповідно, це джерело цілком надається для реалізації поставлених завдань. Загалом, згідно з моїми підрахунками, у вказаних парафіях нараховувалося 6220 осіб вірних – 3058 чоловіків і 3162 жінок¹⁷.

Зауважу, що поза межами моїх розрахунків я залишу мешканців шпиталю (48 осіб), який знаходився при Миколаївській церкві¹⁸. Лише опосередковано досліджуватиму слуг та тих підсусідків, які мешкали в домогосподарствах полтавців разом з господарями. Їхнє виключення з дослідження структури й чисельності родин не вплине на репрезентативність вибірки (тим більше, що підсусідків, які вели самостійне господарство у дворах різних власників, я зараховував до міщан), але дозволить, на мою думку, уникнути зайвої плутанини.

Отже, спочатку проаналізую залюдненість дворів та чисельність родин представників основних мікрогруп міського соціуму.

Духовенство. Першими в усіх досліджених мною книгах переписані двори священнослужителів: «*духовние и их домашние*». Кількість таких дворів у кожній церкві була різною. Так, Миколаївська й Різдвобогородицька мали по одному двору, Воскресенська – три, Преображенська – чотири, а Стрітенська – шість. Можна припустити, що їхнє число залежало від розмірів парафії. Так, Стрітенська мала 1586 прихожан, Воскресенська – 1007, Преображенська – 864, а Різдвобогородицька – 516. Однак цю логіку порушує Миколаївська церква, яка мала лише один двір, а нараховувала 2247 парафіян. Отже, на кількість церковних дворів впливала не лише населеність парафії, а й інші чинники, ймовірно, розташування в просторовій структурі міста тощо.

Основну масу населення цих дворів становили родини священно- й церковнослужителів. Попри те, що перші сторінки розпису Миколаївської церкви сильно пошкоджені, можна з'ясувати, що у її дворі мешкали родини ієрея Івана Симонтовського й трьох дияконів – Андрія (на жаль, прізвище прочитати не вдалося), Сергія Нікольського та Петра Васильєва. Очевидно, в церкві були й

¹⁴ Дет. про полтавські двори див.: Волошин Ю. Двори мешканців Полтави другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису) // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 39–49.

¹⁵ Згідно з твердженням Арнольда Перковського, як господарські одиниці «бездвірні хати» відрізнялися від дворів тим, що не мали польового наділу, а лише город біля хати (*Перковский А. Указ соч.* – С. 105).

¹⁶ Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 3, ст. 160.

¹⁷ Волошин Ю.В. Статевовікова та шлюбна структура населення міста Полтави в другій половині XVIII ст. // Історична пам'ять – 2011. – № 1 (25). – С. 11.

¹⁸ ЦДДАУК. – Ф. 990, оп. 2, спр. 34, арк. 49–49 зв.

інші представники духовенства: псаломщики, паламарі тощо, але через незадовільний стан рукопису з'ясувати їх імена неможливо¹⁹. Так само в одному дворі мешкав і клір церкви Різдва Богородиці: ієрей Микола Любич, диякон Феодосій Пор, паламар Федір Степанов та уставщик Тихон (прізвище в джерелі не вказане)²⁰.

В інших трьох храмах міста священнослужителі жили окремо від решти кліру. Власні двори мали такі ієреї: Воскресенської церкви – Матвій Колосовський та Василь Краснов²¹; Преображенської – Іван Світайло, Яків Світайло та Максим Карнаух²²; Стрітенської – Іван Станіславський, Йосип Леонтів та Андрій Іванов²³. Безмістний священник цієї ж церкви Іван Шкорупа ділив двір разом з дияконом Іваном Лопушанським²⁴. Решта притчу цих церков зазвичай жила в спільних домогосподарствах.

Крім представників духовенства у більшості цих домогосподарств (80%) жили ще й слуги, підсусідки та ремісники (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Підсусідки й слуги в дворах духовенства

Парафія	Підсусідки		Слуги	
	Кількість дворів	%	Кількість дворів	%
Воскресенська	1	33,3	3	100
Миколаївська	1	100	1	100
Преображенська	1	25,0	3	75
Різдва Богородиці	–	–	1	100
Стрітенська	1	16,7	4	66,7
Усього	4	80%	12	80%

Загалом у дворах аналізованих парафій мешкало 223 особи – 120 чоловіків та 103 жінки. Вони проживали в 50 родинях. Якщо з цієї кількості вилучити сім'ї, які не належали до духовного стану, а саме підсусідків та ремісників, то залишиться 44 родини (див. таблицю 2). Безумовно, що з огляду на фізичний стан джерела, розпис Миколаївської церкви не може претендувати на вичерпну інформацію, але, на мою думку, він цілком репрезентативний, бо включає переважну більшість духовенства.

¹⁹ Там само. – Арк. 7–8.

²⁰ Там само. – Арк. 108.

²¹ Там само. – Арк. 51.

²² Там само. – Арк. 71–71зв.

²³ Там само. – Арк. 87–87 зв.

²⁴ Там само. – Арк. 87 зв.

Таблиця 2.

Населеність дворів духовенства та їхніх родин

Парафія	Населеність дворів			Населеність родин		
	К-ть дворів	К-ть осіб	Середній показник	К-ть родин	К-ть осіб	Середній показник
Воскресенська	3	38	12,7	8	20	2,5
Миколаївська	1	43	43	4	14	3,5
Преображенська	4	59	14,8	13	36	2,8
Різдва Богородиці	1	17	17	4	13	3,2
Стрітенська	6	66	11	15	52	3,5
Разом	15	223	14,9	44	135	3,1

Зведені у таблицю дані дають можливість з'ясувати середню населеність домогосподарств духовенства – 14,9 особи. Цей показник вищий від середньої населеності домогосподарств сільського духовенства Лубенського полку (11,8 особи)²⁵. Крім того, він майже в п'ять разів перевищує середню чисельність окремих родин священно- й церковнослужителів міста (3,1 особи). Останній показник був меншим від аналогічного по всій Київській єпархії (4,6 особи)²⁶.

Козаки. Наступними після духовенства в сповідних книгах записані двори козаків. Вони позначені як «военные и их домашние». Кількість їхніх домогосподарств була різною в різних парафіях, що, на мою думку, тісно пов'язано з розташуванням храмів у просторовому плануванні міста. Так в межах Воскресенської та Преображенської парафій, що знаходились у центральній частині фортеці, містилося відповідно 46 й 30 козацьких дворів, а на території Стрітенської церкви, розташованої за межами фортеці – 63. Найбільше ж козаків сповідувалося в Миколаївському храмі, який знаходився на території фортеці поблизу Мазурівських воріт. Очевидно, що крім жителів центральної частини його парафія включала ще й значну частину форштадту – передмістя. У розписі цієї церкви подається аж 162 козацькі двори. У книзі церкви Різдва Богородиці, що знаходилася на Подолі, записано 38 козацьких дворів. Як видно з Румянцевського опису, ця частина полтавського передмістя не була перенаселеною²⁷.

Таким чином, загалом у п'яти парафіях нараховувалося 339 козацьких дворів. Разом з козаками там проживали дворові, підсусідки й слуги. Згідно з моїми підрахунками, підсусідки проживали в 10% козацьких дворів, а слуги мешкали в 35,1%. Найбільший відсоток підсусідків фіксується в козацьких дворах Стрітен-

²⁵ Сакало О. Типологія і структура домогосподарств сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К, 2011. – С. 10.

²⁶ Перковський А. Указ соч. – С. 106.

²⁷ Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. / Упоряд., вступ. ст. і ком. Ю. Волошина. – К.: Наш Час, 2012. – С. 209–304.

ської церкви – 25,4%, найбільше слуг мали парафіяни Воскресенської церкви – 80,4% (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Підсусідки й слуги в козацьких дворах

Парафія	Підсусідки		Слуги	
	Кількість дворів	%	Кількість дворів	%
Воскресенська	–	–	37	80,4
Миколаївська	8	4,9	33	20,4
Преображенська	–	–	15	44,1
Різдва Богородиці	–	–	11	28,9
Стрітенська	16	25,4	23	36,5
Усього	24	10	119	35,1

Загалом населення козацьких дворів міста налічувало 2733 особи. У середньому на один двір припадало 8,1 особи. Цей показник дещо перевищує дані Арнольда Перковського, вираховані на матеріалах Румянцевського опису 1767 р. для всього Київського полку (7,5 особи)²⁸, але значно менший від встановленого Олександром Сакалом для козацьких дворів, розташованих у сільській місцевості (12,1 особи)²⁹. Отже, різниця в населеності міських і сільських козацьких дворів виглядає доволі суттєвою.

Інколи в одному дворі проживало по кілька родин козаків, що було обумовлено особливостями тогочасного оподаткування³⁰. Характерно, що найбільш населеними виявились козацькі двори в тих парафіях, які знаходилися в середмісті – Миколаївської, Воскресенської й Преображенської (див. таблицю 4). Найзалюдненішим був двір колишнього полкового, а на час укладання розпису земського судді Григорія Сахновського, що належав до Миколаївської церкви – 92 особи³¹. Родина самого судді була нуклеарного типу й складалася на той час із семи осіб: Григорія (73 роки) з дружиною Ганою (59 років) та п'ятьох їхніх дорослих і нежонатих синів – Федора (31 рік), Івана (28 років), Михайла (23 роки), Андрія (19 років), Петра (16 років)³². Решту населення становили т.зв. «дворові». Згідно зі словником української мови, це слово використовували на означення осіб, які обслуговували панський двір і жили при ньому³³. Дані іншого джерела, створеного десятьма роками раніше, Румянцевського опису Малоросії, дозволяють припустити, що під цим словом розумілися різноманітні

²⁸ Перковский А. Указ соч. – С. 105.

²⁹ Сакало О. Типологія і структура домогосподарств... – С. 11.

³⁰ Дет. про це див. Волошин Ю.В. Двори... – С. 41.

³¹ ЦДАУК. – Ф. 990, оп. 2, спр. 34, арк. 8 зв.–10 зв.

³² Там само. – Арк. 8 зв.

³³ Новий тлумачний словник української мови. – Т. 1. – С. 518.

мікрогрупи тогочасного полтавського соціуму: слуги, наймити й піддані. Для останніх у дворі Сахновського було збудовано аж 16 хат³⁴. Серед мешканців цього двора була навіть кріпосна дівка Ганна, куплена господарем «из великороссийских»³⁵.

Таблиця 4.

Населеність козацьких дворів та родин

Парафія	Населеність дворів			Населеність родин		
	К-ть дворів	К-ть осіб	Середній показник	К-ть родин	К-ть осіб	Середній показник
Воскресенська	46	372	8,1	49	257	5,2
Миколаївська	162	1368	8,4	196	1150	5,9
Преображенська	30	296	9,9	39	228	5,8
Різдва Богородиці	38	253	6,7	39	231	5,9
Стрітенська	63	444	7	62	278	4,5
Разом	339	2733	8,1	385	2144	5,6

Якщо виокремити лише родини козаків, тобто не враховувати решту населення домогосподарств, то отримаємо дещо відмінний результат. Як бачимо, середня чисельність козацьких родин усіх п'яти парафій становила 5,6 особи. Найнижчі показники виявилися серед прихожан Стрітенської церкви. Щоправда, ця цифра, вирахована на підставі сповідних розписів, дещо відрізняється від тієї, яка постає за матеріалами Румянцевського опису (6,1 особи на родину)³⁶. Однак в описі не фіксувалися родини козацької старшини, та й провадився він дещо раніше. Арнольд Перковський, так само за матеріалами сповідних розписів, але для цілої Київської єпархії, виводить розмір козацької родини в 4,7 особи, а для Старокодацької намістії Війська Запорозького – 4,6³⁷.

Цехові ремісники, жили в 132 дворах. Найбільше їх було у Стрітенській (59) та Миколаївській (45) парафіях. У Воскресенській нараховувалось 19 ремісничих дворів, у Різдвобогородицькій – 9, а в Преображенській не було жодного. Таку диспропорцію, очевидно, слід пояснювати переважним розселенням ремісників на форштадті й на ділянці т.зв. «Нової фортеці»³⁸.

Загальна чисельність мешканців становила 914 осіб. У середньому на один двір припадало по 6,9 осіб, що, як бачимо, суттєво перевищувало населеність

³⁴ Волошин Ю.В. Двори... – С. 47.

³⁵ Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. – С. 201.

³⁶ Волошин Ю.В. Структура сім'ї й домогосподарства козаків міста Полтави в другій половині XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису) // Козацька скарбниця. Гетьманські читання: зб. наук. статей. Вип. 7. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2011. – С. 144.

³⁷ Перковський А. Указ соч. – С. 106–107.

³⁸ Коваленко О. Ремісничі цехи в Полтаві XVIII ст. // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 130–135.

козацьких дворів. Насмілюсь припустити, що ця перевага була обумовлена більшою, ніж у козацьких домогосподарствах, кількістю слуг (див. таблицю 5). Вони зафіксовані у 71 ремісничому дворі (50%), тоді як частка козацьких домогосподарств зі слугами становила 35,1%. Ймовірно, це зумовлювалось як самим характером ремісничого виробництва, що потребувало додаткових робочих рук, так і наявністю у багатьох ремісників учнів. За аналогією з Румянцевським описом, в якому учнів позначали як наймитів («работников»)³⁹, можемо припустити, що в сповідних розписах їх теж називали слугами.

Таблиця 5.

Підсусідки й слуги в дворах ремісників

Парафія	Підсусідки		Слуги	
	Кількість дворів	%	Кількість дворів	%
Воскресенська	–	–	13	70
Миколаївська	6	10	31	70
Різдва Богородиці	–	–	7	80
Стрітенська	7	10	20	30
Усього	13	10	71	50

Показово, що підсусідки, як і у випадку з козаками, жили лише в тих дворах цеховиків, які знаходилися на території Миколаївської та Стрітенської парафій. Таких дворів було лише 13, а їхня частка серед загальної кількості ремісничих дворів була точно такою, як і в козацьких (10%).

Таблиця 6.

Населеність ремісничих дворів та родин

Парафія	Населеність дворів			Населеність родин		
	К-ть дворів	К-ть осіб	Середній показник	К-ть родин	К-ть осіб	Середній показник
Воскресенська	19	100	5,3	22	88	4
Миколаївська	45	366	8,1	55	260	4,7
Різдва Богородиці	9	61	6,8	9	45	5
Стрітенська	59	387	6,6	68	313	4,6
Разом	132	914	6,9	154	706	4,6

³⁹ У переписній книзі Полтави, створеній під час проведення Румянцевського опису, учнів записували серед наймитів: «у него работники и работницы», і лише в частині, де йшлося про оплату їхньої праці зазвичай повідомлялося: «взяты на изучение портному (чи якомусь іншому – Ю.В.) мастерству без заплаты». Див.: Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. ...

Родин ремісників виявилося 154; загальна кількість мешканців становить 706 осіб, відповідно, середня населеність родини – 4,6 особи. В окремих випадках в одному дворі мешкало по 2-3 родини (див. таблицю 6). Отже, двори полтавських ремісників виявились менш населеними, ніж козаці, а їхні родини – менш чисельними. Цікаво, що за підрахунками Мирона Капраля середній розмір сім'ї львівського шевця-рмісника у XVIII ст. так само становив 4,6 особи⁴⁰.

Міщанам, до яких, як уже зазначалося вище, я відніс доволі строкату палітру мікрогруп міського соціуму, належало 347 домогосподарств. В їхніх дворах також проживали слуги та підсусідки (див. таблицю 7).

Таблиця 7.

Підсусідки й слуги в дворах міщан

Парафія	Підсусідки		Слуги	
	Кількість дворів	%	Кількість дворів	%
Воскресенська	–	–	43	54,4
Миколаївська	1	1,4	18	24,6
Преображенська	2	3,2	27	43,5
Різдва Богородиці	–	–	7	43,8
Стрітенська	10	8,5	34	29,0
Усього	13	3,7	129	37,2

Щоправда, підсусідки мешкали лише в дворах міщан на території Миколаївської, Преображенської та Стрітенської парафій, частка домогосподарств порівняно з іншими проаналізованими вище соціальними групами мешканців Полтави була найменшою (3,7%). Натомість за часткою домових спільнот, в яких проживали слуги (37,2%), міщани посідали передостанню позицію.

Загальна чисельність мешканців становила 2209 осіб і вони були другою після козаків мікрогрупою полтавського соціуму. Більшість міщанських дворів знаходилась на території форштадту в Стрітенській, Воскресенській та Миколаївській парафіях. Однак більш населеними виглядають двори на території фортеці, мешканці яких були прихожанами Преображенської та Різдвобогородицької церков. Це, очевидно, слід пояснювати щільнішою забудовою центральної частини міста й меншими розмірами дворів.

Середня чисельність міщанських родин становила, як бачимо, 4,2 особи. Цей показник не надто відрізняється від середніх розмірів родин ремісників, який так само можна було б зарахувати до цієї групи. Однак вони поступалися середній чисельності козацьких родин, але перевищували за цим показником духовенство. Ця цифра майже збігається з тією, яку вирахував Арнольд Перковський

⁴⁰ Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАН України. – Львів, 2012. – С. 197.

для т.зв. «посадських», яких, як вище зазначалося, вважаємо міщанами – 4,3 особи⁴¹.

Таблиця 8.

Населеність міщанських дворів та родин

Парафія	Населеність дворів			Населеність родин		
	К-ть дворів	К-ть осіб	Середній показник	К-ть родин	К-ть осіб	Середній показник
Воскресенська	79	490	6,2	104	396	3,8
Миколаївська	73	360	4,9	79	318	4
Преображенська	62	502	8,1	86	395	4,6
Різдва Богородиці	16	177	11,1	36	155	4,3
Стрітенська	117	680	5,8	127	566	4,5
Разом	347	2209	6,4	432	1830	4,2

Далі спробую узагальнити проаналізовані дані відносного всіх вищеназваних парафій. Отже, частка міських домогосподарств, у яких разом з господарями проживали ще й підсусідки (див. таблицю 9), була незначною (6,5%). Найбільшою вона була в Миколаївській парафії (5,7%), а у Різдвогородицькій таких домогосподарств не було зовсім.

Таблиця 9.

Підсусідки й слуги в домогосподарствах полтавців у 1775 р.

Парафія	Підсусідки		Слуги	
	Кількість дворів	%	Кількість дворів	%
Воскресенська	1	0,7	96	65,3
Миколаївська	16	5,7	83	29,5
Преображенська	3	3,1	52	54,1
Різдва Богородиці	–	–	26	40,6
Стрітенська	34	2,1	81	33,1
Усього	54	6,5	338	40,6

Натомість частка домогосподарств зі слугами була доволі значною (40,6%). Очевидно, що слуги проживали майже в половині чи принаймні в кожному третьому дворі. У приході Воскресенської церкви вони були в більшості (65,3%), а в парафії Преображенської – в половині домових спільнот (54,1%). Цей показник навіть вищий за той, який дослідники встановили для ранньо-

⁴¹ Перковський А. Указ. соч. – С. 106.

модерної Англії, де понад 30% домогосподарств мали слуг⁴². Імовірно, однією з причин, якою можна пояснити таку високу частку цієї категорії міського соціуму, було те, що в сповідних розписах, як, до речі, й у Румянцевському описі, до категорії слуг зараховували й учнів ремісників. Загалом у структурі населення міста частка слуг була доволі суттєвою і становила, згідно з моїми підрахунками, 19,8%. Загальна їх кількість становила 1237 осіб: 608 чоловіків та 629 жінок. Ця частка так само перевищувала західноєвропейські показники, бо у Франції вона наближалася до 10% від усієї популяції⁴³. Щоправда, слід також нагадати, що наразі йдеться винятково про місто, а не про все населення Гетьманщини.

Таблиця 10.

Середня населеність домогосподарств та середня чисельність родин мешканців м. Полтави у 1775 р.

Парафія	Населеність дворів			Населеність родин		
	К-ть дворів	К-ть осіб	Середній показник	К-ть родин	К-ть осіб	Середній показник
Воскресенська	147	1000	6,8	183	761	4,2
Миколаївська	281	2137	7,6	334	1742	5,2
Преображенська	96	857	8,9	138	659	4,8
Різдва Богородиці	64	508	7,9	88	444	5,0
Стрітенська	245	1577	6,4	273	1209	4,4
Разом	832	6079	7,3	1016	4815	4,7

Якщо ж звести усі розглянуті вище дані відносно населеності дворів та чисельності окремих родин в одну таблицю (див. таблицю 10), то отримаємо наступні дані: середня населеність дворів по місту становила 7,3 особи, а середні розміри родини – 4,7 особи. Ці показники нижчі, ніж аналогічні для сільських регіонів Гетьманщини. Так, згідно з моїми підрахунками, середня населеність домогосподарств у 10 селах Топальської сотні Стародубського полку становила 8,5 особи⁴⁴. Олександр Сакало встановив, що в селах Лубенського полку середня населеність була 12,1 особи⁴⁵. За підрахунками Дмитра Казімірова, середня населеність дворів у сотенному містечку Чернігівського полку Мені становила 12 осіб⁴⁶. Щоправда, на Правобережжі – в Житомирському повіті Київського

⁴² Fauve-Chamoux A. Służba domowa w Europie od XVI wieku: dzieje i źródła zjawiska // Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku: struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 2008. – S. 322.

⁴³ Там же. – S. 316.

⁴⁴ Волошин Ю.В. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст.: історико-демографічний аспект. – Полтава, 2005. – С. 217.

⁴⁵ Сакало О. Типологія і структура домогосподарств... – С. 11.

⁴⁶ Казіміров Д.В. Особливості формування та розвитку сотенних структур Гетьманщини другої половини XVII–XVIII ст. (за матеріалами Менської сотні Чернігівського полку) / Дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 2012. – С. 98.

воєводства, середня населеність сільських домогосподарств на кінець XVIII ст. була меншою, ніж у Полтаві – 6,6 особи⁴⁷.

На жаль, порівняти середню населеність полтавських домогосподарств із залюдненістю їх в інших полкових містах Гетьманщини неможливо через невідомість цієї проблеми в українській історіографії. Можна, слідом за польським дослідником Цезарієм Кукльо, припустити, що в ранньомодерний час міське середовище пропонувало більше можливостей для праці й виживання самотнім особам, а, з іншого боку, сильніше страждало від різноманітних природних катаклізмів: повеней, злив, граду, посух тощо. Місто швидше, ніж село, відчувало подорожчання й перебої в постачанні харчів⁴⁸. Вочевидь, що це не сприяло збільшенню населення домогосподарств та чисельності родини. Для порівняння зазначу, що середня населеність домогосподарств у польських містах Познані (1777р.) та Кракова (1791 р.) становила 6,5 і 4,5 особи відповідно⁴⁹. Характерно, що вирахована мною цифра майже збігається з тією, яку наводить Борис Міронов для російських міст – 7,4 особи⁵⁰. Щоправда, за підрахунками Ольги Кошелевої, середня населеність дворів м. Санкт-Петербурга у 1717/1718 рр. становила 11 осіб⁵¹.

Розміри родин власників (4,7 особи) практично збігається з аналогічними показниками, вирахованими Арнольдом Перковським для Гетьманщини в цілому (4,6 особи) та території Війська Запорізького (4,5 особи)⁵², відповідно, в різних регіонах, а також у містах і селах.

Структура родини. Дослідження структури родин полтавців у другій половині XVIII ст. провадитиму за допомогою найбільш поширеної в історичній демографії класифікації британського дослідника Пітера Ласлетта. Попри те, що упродовж багатьох років ця теорія піддається критиці й на сьогодні не виглядає такою досконалою, як видавалася в часи свого постання (60-х рр. XX ст.)⁵³, однак продовжує широко використовуватися в дослідженнях. Згідно з нею, вирізняють п'ять основних типів родинних домогосподарств:

- Домогосподарство самотніх осіб (*solitaries*).
- Домогосподарство, яке не має сімейного ядра (*nofamily*).
- Просте або нуклеарне домогосподарство (*nuclearfamilyhousehold*), яке складається з подружжя та дітей і не втрачає свого характеру у випадку смерті одного з батьків.

⁴⁷ Крикун М. Населення домогосподарств у Житомирському повіті Київського воєводства 1791 року // Україна модерна. – Львів, 2001. – Ч. 6. – С. 25–45.

⁴⁸ Kuklo C. Demografia... – S. 360–361.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Міронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): в 2 т. – 3-е изд., испр., доп. – СПб. «Дмитрий Буланин», 2003. – Т. 1. – С. 232.

⁵¹ Кошелева О.Е. Люди Санкт-Петербургского острова Петровского времени. – М.: ОГИ, 2004. – С. 147.

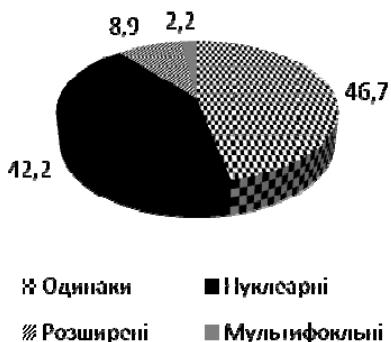
⁵² Перковский А. Указ соч. – С. 106–107.

⁵³ Див.: Szoltysek M. Teoria rodziny w ujęciu Petera Lasletta i The Cambridge Group – «angielska tajna broń», jej krytycy i jej «długie trwanie» // Przeszłość Demograficzna Polski. T. 24, 2003. – S. 7–43.

- Розширене домогосподарство (*extendedfamilyhousehold*), в якому проживає ще хтось із родичів, які не утворюють подружніх пар. Залежно від того, ким доводяться ці родичі главі домогосподарства, розрізняють розширення по висхідній та низхідній лініях і т.п. Якщо в домогосподарстві разом із родиною жив ще й батько чоловіка, воно вважається розширеним по висхідній лінії, але якщо батько виступає на чолі домогосподарства, то його зараховують до розширених по низхідній лінії.
- Мультифокальне домогосподарство (*multiplefamilyhousehold*), яке складається з кількох нуклеарних родин. Розширені й мультифокальні домогосподарства вважаються складними⁵⁴.

Слідом за польськими дослідниками Міколаєм Шолтисеком та Даріушем Біскупом використовуватиму для своїх досліджень більш модифіковану версію цієї типології⁵⁵. Як і підчас аналізу населення дворів почну з духовенства (див. малюнок 1). Найбільшу групу в родинній структурі полтавського духовенства становили одинаки – 46,7%. Така диспропорція пояснюється тим, що я брав до уваги й родини церковнослужителів – дяків, псаломщиків і уставщиків, в яких переважали чоловіки – 18 із 20 осіб. Із них 12 осіб ще не досягли на той час середнього шлюбного віку – 28 років⁵⁶, троє мали по 29 років, а двоє – по 40. Тобто потенційно всі вони мали шанси на одруження. Лише один із них – староста Стрітенської церкви Роман (56 років), перетнув межу безшлюбності⁵⁷. Слід зауважити, що саме ця група й зумовила доволі високий відсоток однаків у структурі полтавських родин.

Мал.1 Духовенство

⁵⁴ О классификации домовых сообществ (Разъяснение редакции к типологии домохозяйств Питера Ласлетта) // Семья, дом и узы родства в истории / Под общ. ред. Т. Зокола, О. Кошелевой, Ю. Шлюмбума. – СПб., 2004. – С. 270-271.

⁵⁵ *Sholtyszek M., Biskup D. Różnorodność czy tożsamość? Chłopskie gospodarstwo domowe na ziemiach Rzeczypospolitej i Śląska pod koniec XVIII wieku // Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku: struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 2008. – S. 375-376.*

⁵⁶ Згідно з моїми підрахунками, для чоловіків середній шлюбний вік становив 28,1 року. Див.: *Волошин Ю.В. Статевікова та шлюбна структура населення міста Полтави... – С. 21.*

⁵⁷ ЦДІАУК. Ф. 990, оп. 2, спр. 34, арк. 88.

Друга велика група – нуклеарні родини (42,2%). Її основу становили родини ієреїв: 12 із 19 сімей. Розширених і мультифокальних родин виявилося зовсім мало – 8,9 й 2,2 %. Отримані мною результати суттєво відрізняються від тих, які Олександр Сакало вирахував для сільського духовенства Гетьманщини. За його підрахунками, переважали мультифокальні родини – 67,9%, а нуклеарні посідали другу позицію – 22,2%⁵⁸.

Більшість козацьких родин за своєю структурою (див. малюнок 2) були нуклеарними – 62,1% (див. таблицю 5). Серед них переважали класичні однопідродні сім'ї – шлюбна пара з дітьми. Другу позицію займали вдови з дітьми, далі – шлюбні пари без дітей і нарешті вдівці з дітьми. Той факт, що вдів із дітьми було в чотири рази більше, ніж удівців, можна пояснити вищою частотністю шлюбів серед останніх, натомість удовиці дуже рідко виходили заміж удруге⁵⁹.

Складні (мультифокальні) сім'ї хоча й займали другу позицію (22,6%), однак навіть у поєднанні із розширеними (12,7%) суттєво поступалися простим родинам. Перевага нуклеарної сім'ї в Полтаві, на мою думку, пов'язана з особливостями функціонування економіки міського соціуму, а також із суспільними трансформаціями, які Гетьманщина переживала у той період. Цим полтавські козаки так само відрізнялися від тих, які жили в селах Лубенського полку, де суттєво переважали мультифокальні родини (74,4%), тоді як частка нуклеарних становила лише 21,2%⁶⁰.

Аналіз структури ремісничих родин (див. малюнок 3) також демонструє перевагу сім'ї нуклеарного типу. Її частка порівняно з козаками була ще вищою – 72,7%. Частка розширених сімей була майже такою – 12,3%, а мультифокальних меншою – 13,1%. Серед нуклеарних родин, як і в попередньому випадку, переважали шлюбні пари з дітьми – 84 родини, за ними йшли шлюбні пари без

⁵⁸ Сакало О. Названа праця. – С. 10.

⁵⁹ Див. Волошин Ю.В. Вдівці в полковому місті Полтаві другої половини XVIII ст. (за матеріалами Румянцевського опису) // Київська старовина. – 2011. – № 4. – С. 24.

⁶⁰ Сакало О. Названа праця. – С. 12.

дітей – 13 родин, потім вдови з дітьми – 11, і найменшою, всього 4 родини, була частка удівців з дітьми.

Мал.3 Ремісники

Найбільш поширеною формою мультифокальної родини серед цеховиків міста виявилася та, яка мала низхідні другорядні ядра – 11 сімей, коли в батьківських родинях мешкали ще й жонаті чи заміжні діти разом зі своїми сім'ями.

За кількістю родин (432) та частка населення міського соціуму, яку я окреслив як міщан, була найбільшою. Як і серед ремісників, тут переважали родини з нуклеарною структурою (див. малюнок 4) – 306 (70,8%). Абсолютну більшість серед них — 216 родин (70,6%) – складала шлюбні пари з дітьми. Як і в усіх інших соціальних групах, другу позицію посідали шлюбні пари без дітей – 51 родина (16,7%). Далі йшли вдови з дітьми – 35 сімей (11,4%) і вдівці з дітьми – 4 (1,3%).

Мал.4 Міщани

Так само, як і в двох попередніх групах, другу позицію посідали мультифокальні родини (50). Більшість серед них становили сім'ї, в яких разом із батьками проживали одружені діти – 36 родин (72%). Значно менше було родин, в яких разом з овдовілим батьком або матір'ю жили як мінімум двоє жонатих дітей – 7 (14%). Ще менше родин, де в одному домогосподарстві об'єднувалися сім'ї жонатих братів і сестер, інколи вони називалися «братськими», – 4 (8%).

І останнє місце посідали родини, ядром яких виступала синівська сім'я, в той час як батьківська відігравала другорядну роль – 3 (6%). Як правило, в таких родинах батьки були вже поважного віку.

Серед міщан, як і серед усіх інших груп полтавського соціуму, сім'ї з розширеною структурою займали почесне третє місце. Їх налічувалось не набагато менше, ніж мультифокальних – 47 (10,9%). Найбільшу частку становили розширені по бічній лінії – 19 (40,4%), коли поряд з нуклеарною сім'єю жив ще й хтось із родичів – брат, сестра, племінники тощо. Далі йшли розширені по низхідній лінії, де овдовілі батьки/матері як глави домогосподарств жили разом з родиною – 17 (36,2%). І останню позицію займали родини, розширені по висхідній лінії – 11 (23,4%). Досить незначним, як і серед більшості соціальних груп, був відсоток одинаків – 5,3% (23 особи) та домогосподарств без структури – 1,4% (6 осіб).

Насамкінець об'єднаємо дані всіх парафій і проаналізуємо родинну структуру всього населення міста у 1775 р. за допомогою відповідної таблиці (див. таблицю 11). Як можна було передбачити, найбільшу групу серед усіх вибраних для аналізу полтавських родин становили прості нуклеарні сім'ї – 676 родин (66,5%). Так само, як і в окремих соціальних групах, основна частка – 75,6% (511 родин) – припадала на шлюбні пари з дітьми. Набагато меншою – більш ніж у шість разів, була частка шлюбних пар без дітей – 12,4% (84 родини). Їм дещо поступалися вдови з дітьми – 10,1% (68 родин). І зовсім малою була частка нуклеарних родин, які склалися з удівців із дітьми – 1,9% (13 сімей). Зауважу, що перевага числа вдів над удівцями – характерна риса традиційного домогосподарства взагалі⁶¹.

Таблиця 11.

Структура родинних домогосподарств м. Полтави у 1775 р.

Категорія	Клас	Опис	К-ть	%
Особі самотні	1a	Вдови і вдівці	12	5,1
	1b	Нежонаті, або не окресленого цивільного стану	40	
Без структури	2a	Нежонаті брати і сестри, які живуть разом	9	1,1
	2b	Інші кривні, які живуть разом	2	
Нуклеарні	3a	Шлюбні пари без дітей	84	66,5
	3b	Шлюбні пари з дітьми	511	
	3c	Вдови з дітьми	68	
	3d	Вдівці з дітьми	13	

⁶¹ Детальніше про ці дві категорії мешканців полкової Полтави див.: *Волошин Ю.* Жінка-вдова в полковому місті Полтаві другої половини XVIII ст. (За матеріалами Румянцевського опису Малоросії) // *Київська Старовина.* – 2011. – № 1. – С. 13–32; *Його ж:* Вдівці в полковому місті Полтаві другої половини XVIII ст. – С. 24–41.

Закінчення таблиці 11.

Категорія	Клас	Опис	К-ть	%
Розширені	4a	Родини з висхідним розширенням	27	11,7
	4b	Родини з низхідним розширенням	48	
	4c	Родини з бічним розширенням	44	
Мультифокальні	5a	Родини з висхідними другорядними ядрами	6	15,6
	5b	Родини з низхідними другорядними ядрами	95	
	5c	Овдовілий/а батько/мати з мінімум двома жонатими дітьми	18	
	5d	Мешкаючи разом жонаті брати й сестри, або інші родичі по бічній лінії	39	
Разом			1016	100

Учетверо меншою виявилася частка мультифокальних домогосподарств – 15,6% (158), які в загальній структурі міського соціуму очікувано посіли другу позицію. Так само, як і в проаналізованих вище окремих соціальних групах, переважна більшість із них представлена була сім'ями з низхідними другорядними ядрами – 60,1% (95 родин). За ними йшли братські родини – 24,7% (39 сімей), потім родини, які склалися з овдовілого батька-матері та мінімум двох родин їхніх дітей – 11,4% (18 сімей), і, врешті, 6 родин (3,8%) – сім'ї з висхідними другорядними ядрами.

Частка розширених родин несуттєво поступалася мультифокальним – 11,1% (119 сімей). Найбільше серед них було домогосподарств з низхідним розширенням – 40,3% (48 родин), далі йшли сім'ї з бічним розширенням – 37% (44 родини) і сім'ї з висхідним розширенням – 22,7% (27 родин).

Наступними за чисельністю в родинних структурах міста виявилися самотні особи – 5,1% (52). Переважну більшість із них – 76,9% (40) – становили нежонаті й особи неокресленого цивільного стану, основна маса яких (21 особа) була представлена духовенством. Другу групу одинаків – 23,1% (12) – становили вдови і вдівці, які не мали дітей чи іншої родини.

Найменшою була частка домогосподарств, які не мали родинної структури – 1,1% (11). Більшість серед них становили неодружені брати й сестри, які мешкали разом – 81,8% (9), а решта – інші кривні родичі, які не утворювали сімейного ядра – 18,2% (2).

Таким чином, населеність домогосподарств і чисельність родин мешканців полкового міста суттєво поступалася аналогічним показникам серед сільського населення Гетьманщини. Слід також відмітити значно більший, у порівнянні з сільською місцевістю, відсоток господарств, які мали слуг. Відрізнялася Полтава від сільських населених пунктів і формою сімейної організації. На противагу їм, у місті домінували прості (нуклеарні) родини – 66,5% від загальної кількості.

Отже, отримані мною дані суттєво підважують тезу, висунуту російським дослідником Борисом Міроновим, який стверджував, що «сімейна організація міського й сільського населення не могла істотно різнитися через те, що демографічні характеристики (шлюбність, народжуваність, смертність) міських і сільських мешканців були однакові»⁶². Вочевидь причини цих відмінностей слід шукати шляхом дослідження вищеназваних характеристик.

РЕЗЮМЕ

Юрій Волошин

НАСЕЛЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ І СТРУКТУРА РОДИН МЕШКАНЦІВ ПОЛТАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст. (по матеріалах сповідних розписів)

У статті аналізується населеність домогосподарств і структура родин представників основних мікрогруп полтавського соціуму другої половини XVIII ст. Досліджується середня чисельність мешканців дворів, кількість домових господарств, де проживали підсусідки і слуги, типологічні особливості структури родин.

Ключові слова: Гетьманщина, домогосподарство, сповідний розпис, козаки, духовенство, міщани, купці, родина.

Юрій Волошин

НАСЕЛЕННОСТЬ ДОМОХОЗЯЙСТВ И СТРУКТУРА СЕМЕЙ ЖИТЕЛЕЙ ПОЛТАВЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ст. (по материалам исповедных росписей)

В статье анализируется населенность домохозяйств и структура семей представителей основных микрогрупп полтавского социума второй половины XVIII в. Исследуется средняя численность жителей дворов, количество домовых сообществ, в которых проживали подсосудки и слуги, типологические особенности структуры семей.

Ключевые слова: Гетманщина, домохозяйство, исповедная роспись, казаки, духовенство, мещане, купцы, семья.

---

⁶² *Миронов Б.Н.* Указ. соч. – С. 232.

Yuriy Volosbyn

**HABITABILITY OF HOUSEHOLDS AND FAMILY STRUCTURE
IN POLTAVA DURING THE SECOND HALF OF THE 18th CENTURY
(based on confession lists)**

In article is analyzed the habitability of households and family structure of representatives of main micro groups of Poltava society in the second half of 18th century. In the article it is found out the average population of households, the part of household communities, where co-neighbors and servants lived, and also typological features of family structure.

Keywords: Cossack Hetmanate, household, confession lists, Cossacks, clergy, burghers, tradesmen, family.